
SKOLA I VJERONAUKE

Do god. 1945. vjeronauk u Hrvatskoj bio je obvezan školski predmet. U prvim poratnim godinama (1945–1952) komunistička vlast je iz ideoloških motiva taj predmet nasilno ukinula. Pedesetih godina, a naročito u postkoncilskom vremenu, vjeronauk se kako-tako organizirao kao odgoj vjere djece, mladih i odraslih u sklopu crkvenih zajednica. Međutim, ovih dana u ozračju demokratskih gibanja i u težnji za moralnom obnovom sredstava javnog pripočavanja postavljena su pitanja o ponovnom uvođenju vjeronauka u građanske škole.

Kao neposredni povod za raspravu novinari ističu činjenicu da je religiozna kultura u proteklih četrdeset godina u ideologiziranoj školskoj nastavi bila tendenciozno zanemarivana i iskrivljavana. Osim toga, u toku javne rasprave o Novoj koncepciji odgojno-obrazovnog sustava

u Hrvatskoj, čuju se sve glasniji zahtjevi da se u nastavne procese uvede religiozna kultura kao odgojno-obrazovni predmet.

Budući da građanska i crkvena javnost u Hrvatskoj na taj prijedlog različito reagira, čini se da je najprije potrebno pojasniti dvije stvari. Uvođenje religioznog obrazovanja u građanske škole neće ukinuti vjeronauk crkvene zajednice i uvesti ga u školske razrede u onom smislu kakav je bio do nasilnog ukidanja. Isto tako, valja naglasiti da nije riječ niti o nekom nadomjestku za ukinuti predmet iz marksizma niti za pionirsku organizaciju koja upravo ovih dana i službeno napušta učionice. Riječ je o nečem sasvim trećem, što prelazi okvire i Crkve i pojedinih svjetonazora.

Kod uvođenja religioznog obrazovanja u škole treba voditi računa o promjenama koje su se dogodile u društvu i u Crkvi kroz sve ovo vrijeme otkako je vjeronauk napustio školu i dok se on, na drukčiji način, utvrđivao u crkvenim zajednicama. Naime, proces sekularizacije i laicizacije izborio je za školu autonomni status, a obnova kateheze, sa svoje strane, dovodi u pitanje školski vjeronauk jer je osposobljavao vjeru znanja bez skladne povezanosti s osjećajima, ponašanjem i religioznim iskustvom. Zahvaljujući koncilskoj obnovi, kršćani su osjetljivi za vrijednosti suvremene kulture. Budući da u građanskim školama, izuzev nekih sredina, roditelji, đaci i nastavnici nisu svi vjernici, svi vjernici kao Crkva moraju također poštivati njihovu slobodu savjesti, smisao za demokraciju, protiviti se indoktrinaciji i ne očekivati neki povlašteni položaj. Kako je danas opće prihvaćeno uvjerenje da vjeronauk kao proces sazrijevanja pojedinca i zajednice u vjeri pripada crkvenoj zajednici, ne može se više niti teološki opravdati vjeronauk u školi kao „Crkva u školi“ u kojoj bi se odgajali vjernici.

Prema tome, očito je da naša Crkva u pluralističkom i demokratskom društvu koje se uspostavlja neće uvoditi u školu institucionalizirani vjeronauk u konfesionalnom smislu. Takav vjeronauk mora se sve kvalitetnije afirmirati u svojim kršćanskim zajednicama. Ako bi ipak to učinila, izložila bi se riziku da izgubi autentičan vjeronauk.

Očito je da u perspektivi razlikovanja vje-

ronauka u kršćanskoj zajednici, religiozno obrazovanje u školi treba se zasnovati na drugim temeljima koji bi se trebali integrirati u Novu koncepciju odgojno-obrazovnog sustava u Hrvatskoj. Tri su takva temelja.

Religija kao povijesna pojava u svim svojim konkretnim oblicima ima veliku ulogu u kulturi i društvu svakog pa i hrvatskog naroda. Za pojedinca i narod religija je, u našem slučaju kršćanstvo, relevantna za poimanje života, društva i povijesti u cjelokupnosti. Nadalje, religija kao sadržaj ima uvijek sasvim određenu ulogu koja doprinosi društvenoj i moralnoj obnovi naroda. Prema tome, poznavanje kulturno-religioznih sadržaja, razumijevanje njihovih dometa, osposobiti se za zrelo komuniciranje takvim sadržajima, prihvaćati dijalog i živjeti zajedno s osobama drukčijih uvjerenja u duhu poštivanja i tolerancije — samo je niz ciljeva čije zadatke mora upravo škola preuzeti na sebe da ih ostvari.

Nadalje, ne bismo smjeli zaboraviti uljudbenu i odgojnu dimenziju kršćanske poruke kao i religiozno iskustvo uopće. Mnogi građani, napose vjernici, vrednuju tu dimenziju te i zbog toga predlažu da se religiozna kultura uvede u građanske škole.

Dodati treba k tome i volju roditelja (kao dio ljudskih prava) da odlučuju o školi u kojoj će njihova djeca stjecati religioznu kulturu.

Spomenuti su razlozi na kojima bi se zasnilo uvođenje religiozne kulture u škole takve naravi da neće vjernike dovesti u povlašteni položaj. Oni naime ističu takve odgojno-obrazovne zadatke suvremene građanske škole koji nadilaze svjetonazorske okvire — prema tome oni bi bili prihvatljivi za sve učenike.

Prije nego se što se može i očekivati, stvori zakonska i organizacijska mogućnost uvođenja religiozne kulture u školu, očito je da i bez toga već postoje velike mogućnosti za inicijativu, kako u crkvenim zajednicama, tako i u odgojno-obrazovnim procesima u školi. Velika je odgovornost na nastavnicima da u školi više ne podržavaju ideološke podjele koje su, na žalost, i predugo trajale. Radije neka porade na tome da škola postane mjesto gdje učenici bez predrasuda i u klimi tolerantne demokracije kritički usvajaju i stvaraju kulturu. Isto tako,

vjeroučitelji u crkvenim zajednicama ne bi smjeli uzmicati pred društvenim potrebama religiozne kulture, zatvarajući se u svoje grupe. Nužno je prihvatiti dijalog sa suvremenim kulturama, naročito tamo gdje bi se prema njima (vjero)učenici trebali kritički i stvaralački odnositi — u školi.

U našim novonastalim prilikama potrebna je religiozna kultura u školi i vjeronauk u župnoj zajednici. To dvoje nije isto. Zato ih i razlikujemo, ne zato da bismo ih međusobno suprotstavljali, već razlikujući ih, međusobno nadopunjavali.

Bez velikih iluzija brojni građani i vjernici, ne prekrivajući ovih dana stanovitu radost nadaju se da upravo kvalitetno religiozno obrazovanje u školi može uvelike doprinijeti kulturnoj, moralnoj i društvenoj obnovi Hrvatske.

Tek što je u našim novim prilikama započela rasprava o uvođenju religiozne kulture u školu, kako u građanskoj tako u crkvenoj javnosti, postaje živa i već se, po svemu sudeći, nazire njezin prvi rezultat — sve se jasnije uviđaju razlozi kako religioznu kulturu u školi valja razlikovati od vjeronauka u vjerskim zajednicama. No, to ne znači da se religiozna kultura u školi valja razlikovati od vjeronauka u vjerskim zajednicama. No, to ne znači da se religiozna kultura u školi i vjeronauk u vjerskoj zajednici međusobno suprotstavljaju. U razlikovanju, oni se nadopunjuju. Govoreći konkretnije, razlike su očite u nekim osnovnim odrednicama kako religiozne kulture tako i vjeronauka. Primjerice, ambijent (škola odnosno vjerska zajednica), naslovnici (učenici s jedne strane i vjernici odnosno simpatizeri s druge), ciljevi (kulturalni ili prosvjetni pristup religioznim sadržajima i dozrijevanje u vjeri) itd. Budemo li cjelovito u svim fazama programiranja vodili računa o tom razlikovanju, uključivši stvaranje školskih udžbenika odnosno katekizama i formaciju nastavnika odnosno kateheta, smijemo se nadati da ćemo unaprijediti i školsku nastavu i vjeronauk u vjerskim zajednicama.

No, mogao bi netko prigovoriti: da li za religioznu kulturu u školi, koju očito ne poistovjećujemo s vjeronaukom u vjerskoj zajednici možemo tvrditi da predstavlja nešto za što mo-

žemo biti sigurni da ulazi u poslanje Crkve? Da ne bude sumnje, podimo od Krista čije se poslanje sastoji u biti-za-drugoga. I crkva se zasniva na tom Kristovu poslanju. Bez obzira da li netko (učenici) pripadao Crkvi ili ne, ona mora biti spremna služiti čovjeku svim onim što ona jest i založiti se za poslanje koje je od Krista primila. Religiozna kultura u školi jedan je od oblika kojim Crkva može ispuniti takvo služenje djeci i mladima, a služenje (diakonija) jest jedan od njezinih osnovnih znakova (funkcija). Valja posebno kod toga naglasiti da je religiozna kultura prije svega služenje školi i učenicima u nastavnom procesu. U tom sklopu trebalo bi se osloboditi svakog straha ili sumnje da će sada religiozna kultura poslužiti Crkvi da školu iskoristi za nekakve svoje svrhe.

U toj perspektivi, ako je promatramo kao sastavni dio djelotvorne ljubavi (diakonija) u religioznoj kulturi u školi mogli bismo također otkriti pastoralnu dimenziju. Jer, ne smijemo zaboraviti da svaka djelotvorna ljubav u Crkvi ima i evangelizacijsku poruku. Prema tome, za religioznu kulturu u školi možemo tvrditi da u neku ruku evangelizira.

Tako bi se uloga religiozne kulture u školi u našim novim prilikama mogla pokazati providonosnom i za Crkvu, jer je u stanju zahvatiti velik broj učenika, posebno mlade koji su inače daleko od crkvenih struktura, i zato što bi se u sklopu škole pružila posebna mogućnost dijaloga i susretanja vjere i suvremene kulture.

I još jedanput moramo naglasiti da razlikovanje religiozne kulture od vjeronauka (kateheze) u vjerskoj zajednici ne mora značiti suprotstavljanje i neko suparništvo. Dapače, to su dva oblika crkvenog zalaganja koja se međusobno nadopunjavaju i koja, budu li autentični, služe cjelovitom promicanju osobe (vjero)učenika.

Pokušamo li sada, na temelju ovih načelnih pitanja, barem približno odrediti što je to religiozna kultura i koji su njezini zadaci, naići ćemo kako u spontanoj tako i u organiziranoj raspravi na vrlo različita poimanja i konkretna predlaganja koja su barem djelomično uvjetovana različitim teorijama o školi, različitim pedagoškim pristupima kao i subjektivnim pogledima na odnose između religioznih sadržaja i koncepcije odgojno-obrazovnog sustava.

Ne ulazeći u procjenu velikog broja pojedinih prijedloga, bit će korisno spomenuti neke značajnije točke na kojima bismo mogli zasnovati autentičnu koncepciju religiozne kulture u školi.

Religiozna kultura u školi trebala bi učenike osposobiti za razmišljanje i odgovorno ponašanje prema religiji i vjeri. S obzirom na različite kategorije učenika u odnosu na vjeru, učeniku vjerniku religiozna kultura može pomoći da se svjesnije odluči za vjeru – time bi se, već u učeničkoj dobi, mogao rješavati problem nezrelosti i ravnodušnosti kod mnogih vjernika. Učeniku koji traži odgovore na religiozna pitanja i koji proživljava stanovitu krizu svoje vjere, religiozna kultura nudi mogućnost da se upozna s odgovorima (Crkve) na njegova pitanja i da o njima temeljito razmisli. Konačno, učeniku koji za sebe drži da nije vjernik, ali prihvaća religiozno obrazovanje, pruža se mogućnost da sustavnije razmisli o sebi, tako da se usporedi s drugačijim stavovima.

Za bolje pamćenje, ove naznake općih ciljeva religiozne kulture u školi mogli bismo sažeti u formi trostrukog zadatka: a) istinito i sustavno informirati učenike o religioznim sadržajima; b) osposobiti ih za razlučivanje i razumijevanje kako bi na području vjere njihova osobna odluka bila slobodna i zrela; c) osposobiti (odgojiti) učenike za suživot i dijalog u društvu koje je vjerski i ideološki pluralno.

I u pitanju izbora sadržaja religiozne kulture u školi, koliko se u javnoj raspravi dosad moglo razabrati, stavovi su vrlo različiti. Zasad bismo mogli istaknuti samo neka osnovna načela koja nam mogu korisno poslužiti u daljnjem razmišljanju, posebno u fazi operacionalizacije religiozne kulture u školi.

Prijedlog koji religioznu kulturu svodi na pučko znanstveno i neutralno informiranje o religioznim sadržajima, čini se da u javnoj raspravi ne nailazi na dobar prijem. Naime, takvom se prijedlogu prigovara da je u nastavnom procesu religioznih sadržaja praktično nemoguće (đacima i nastavnicima) ostati neutralan. Osim toga neutralni pristup religioznoj kulturi uveo bi učenike u kulturu religije, a ne i u religioznu kulturu.

Isto tako se u raspravi ne prihvaća prijedlog

o tzv. nekonfesionalnoj religioznoj kulturi. Takav prijedlog, polazeći od činjenice da učenici pripadaju različitim konfesijama, oprezno želi predusresti konfesionalne podjele. Međutim, istinita je činjenica da religija ne postoji drukčije nego u povijesno oblikovanim sadržajima. Ne možemo dakle religiozna pitanja, kada je riječ o religioznoj kulturi, apstraktno promatrati, nego kao povijesne i društvene sadržaje, onako kako oni stvarno i postoje.

Religiozna kultura u sklopu nastavnih procesa u školi morala bi se odlikovati po tome što, izabirući sve relevantnije sadržaje za učenike, kulturno i metodički pristupa religioznim pitanjima.

U aktualnoj javnoj raspravi o uvođenju religiozne kulture u školske nastavne procese naročito su osjetljiva dva pitanja: pitanje modela i lik nastavnika. Sudionici u raspravi predlažu niz praktičnih modela. Svaki prema svojem viđenju opisuje kako bi religiozna kultura kao školski predmet trebala izgledati. Neki od tih modela, gledajući europskom širinom, kako se u praksi nisu potvrdili, već su napušteni.

– Strogo konfesionalni model. Zastupaju ga oni koji misle da se vjeronauk iz vjerske zajednice može prenijeti u školske učionice, pa i u škole u pluralnom društvu te tako postati dio nastavnog programa. Utvrdilo se da je takav model neodrživ s teološkog, psihološkog i prosvjetnog stajališta.

– Akonfesionalni model, druga je krajnost. U predlaganju toga modela natječu se teoretičari čija je struka filozofija. U nastojanju okončavanja višekonfesionalnog problema u školi te polazeći od toga da je čovjek religiozan po naravi, zastupnici akonfesionalnog modela smatraju da bi se religiozna kultura u školi mogla svesti u okvire religiozno-antropoloških pitanja, a da se pritom ne uvažavaju religiozni sadržaji bilo koje konfesije, pa makar oni bili povijesno i kulturološki relevantni. Ali pitanje je: može li se religija (vjera) zamisliti bez povijesnih fenomena?

– Ima i takvih mišljenika koji, inzistirajući na iskustvu, zagovaraju takav model koji bi religiozna pitanja obrađivao onako usput. Uvažavala bi se neka od pitanja, koja zadiru u konkretni život. Takav model, misle njegovi zas-

tupnici, ne bi se zasnivao na sustavnom obrađivanju religioznih sadržaja, niti bi takvo učenje polazilo od nekih izvora, npr. Biblije i drugih povijesnih izvora ili kulturoloških i etičkih sustava.

Veći broj sudionika u raspravi predlaže tzv. interdisciplinarni model. Radi se o tome da religiozna kultura ne bi bila zasebni školski predmet, nego bi se religiozni sadržaji obrađivali u sklopu već postojećih, uglavnom humanističkih predmeta. Religiozna kultura bi, u ovom modelu, dolazila do izražaja u sadržajima i metodama pojedinih znanosti odnosno predmeta. Međutim, isto tako, praksa je pokazala da su religiozni sadržaji u interdisciplinarnom modelu izloženi stanovitom osipanju po predmetima, te su lišeni sustavne interpretacije i povezanosti. Osim toga, teško je zamisliti nastavnika u čijem se predmetu pojavljuje i religiozni sadržaj da može biti, osim iznimaka, i teološki osposobljen kako bi takav sadržaj mogao stručno interpretirati.

– Konačno, postoje oni koji predlažu tzv. školski (prosvjetni ili kurikularni) model. Izgleda da taj model u mnogo čemu najviše odgovara suvremenoj koncepciji odgojno-obrazovnog sustava pa prema tome i religioznoj kulturi. Naime, religiozna kultura u školskom modelu ima položaj posebnog predmeta – otvoreno je pitanje da li i obaveznog. Na sadržajnoj razini, ovaj model vodi računa o konfesionalnostima, ali tako da pritom poštuje (svjetovni) status škole na razini ciljeva i metodike. Ukratko, školski model mogao bi se definirati kao odgojno-kulturološki pristup religioznim sadržajima. Ono što u školskom modelu posebno treba uočiti jest proces u kojem se religiozna kultura dovodi u dijalog s drugim nastavnim predmetima. Time se znanstveno utemeljuje i opravdava religiozna kultura kao školski predmet. Valja još uočiti da u tome nastavniku nije dovoljno samo teološko obrazovanje, nego i obrazovanje utemeljeno na humanističkim i pedagoškim znanostima.

Tako, u okviru rasprave o modelima religiozne kulture, logički se nameće i pitanje nastavnika. Kako bi trebalo opisati lik nastavnika iz religiozne kulture? To je pitanje identiteta. Stvaranje kvalitetnih programa i udžbenika kao

i solidna formacija – osnovna je pretpostavka da nastavnika religiozne kulture vrijedi pravilo da nastavnik već u početku ne dođe u krizu identiteta, koji bi trebalo dobro zakonski definirati i stručno i crkveno definirati.

U usporedbi s ostalim nastavnicima, nastavnik religiozne kulture osebujan je lik (atipičan). Prije svega zato što bi na neki način bio podložan dvojakom (komplementarnom) autoritetu – školskom i crkvenom. Na temelju završenih visokoškolskih studija, nastavnik religiozne kulture bio bi nosilac crkvenog mandata i pripadao bi zboru nastavnika s istim obvezama i pravima.

Teško bi bilo zamisliti nastavnika religiozne kulture, a da nije vjernik. Naime, on je osoba Crkve koji ima podršku zajednice vjere kojoj pripada i pred kojom je odgovoran u pogledu načina na koji je predstavlja u školskoj sredini. Nastavnik religiozne kulture trebao bi biti i osoba škole, jer o njoj ovisi i administrativno i ekonomski. Kao i drugi nastavnici, stručno bi trebao posredovati kulturu. No, budući da je religiozna kultura osebujna kultura, njegova bi uloga bila specifična – pozvan je da u životu bude dosljedan svojim riječima (svjedok) i da bude stručnjak u ljudskosti.

Kao svjedok i odgojitelj, nastavnik religiozne kulture morao bi se čuvati od emotivnog fanatizma, poštovati savjet učenika i čuvati se moralističkih zastrašivanja. A kao zrela i slobodna osoba trebao bi biti osposobljen da govori o svojoj vjeri (i krizama), tako da njegovo svjedočenje ne bude stanoviti alibi za profesionalne nedostatke.

Kao nastavnik religiozne kulture potpuno bi se trebao profesionalno (stručno) integrirati u školu. S autoritetom, stručno i bez demagogije trebao bi izlagati sadržaje. Trebao bi biti isto tako sposoban slušati i prihvaćati učenike, naročito mlade. Saslušati njihova pitanja i očekivanja te pokazati da posjeduje teološku kulturu i metodičku osposobljenost da je komunikacijski (stvaralački) posreduje i u novim situacijama prihvaća i predlaže interdisciplinarnе inicijative kako bi izašao iz religioznog monologa i vrednovao svoje sugovornike.

Kao odgojitelj, nastavnik religiozne kulture trebao bi biti sposoban prihvaćati suvremeni svijet u promjenama. Za svakoga, a posebno za

GK, br. 22 3. lipnja 1990.
GK, br. 23 10. lipnja 1990.
GK, br. 24 17. lipnja 1990.

Dr. Alojzije Hobljaj